

IWONA JAKUBOWSKA-BRANICKA*
BARTŁOMIEJ WALCZAK**
KRZYSZTOF WALISZEWSKI***

Determinanty rozwoju rynku pożyczek pozabankowych w Polsce – perspektywa ekonomiczna, regulacyjna, technologiczna i socjologiczna

Wprowadzenie

Ostatnie kilka lat to okres dynamicznego rozwoju rynku krótkoterminowych pozabankowych pożyczek konsumenckich w Polsce zwanych popularnie „chwilkami” (*payday loans*), wcześniej kojarzonych z brytyjską spółką Provident świadczącą usługę pożyczki domowej (*home credit*). Określenie determinant rozwoju rynku pożyczkowego, ze względu na interdyscyplinarne i wielopłaszczyznowe podejście do wyjaśnienia jego fenomenu, powinno uwzględniać różne aspekty, a najważniejsze z nich dotyczą czynników ekonomicznych i socjologicznych. Dyfuzja niskokwotowych i krótkoterminowych produktów pożyczkowych, zwanych chwilkami (*payday loan*), będących uzupełnieniem oferty kredytowej banków na rynku finansowania konsumpcji (*consumer finance*) była związana nie tylko z istnieniem pewnej luki na rynku pożyczkowo-kredytowym w Polsce, ale także z elastycznością, prostotą i szybkością ich uzyskania przez konsumentów. Od 2013 r. w związku z coraz częstszym zastosowaniem nowoczesnych technologii na rynku pożyczkowym (*fin-tech*) obserwuje się powstanie i dynamiczny rozwój segmentu pożyczek internetowych (*LendTech, digital lending*). Od 2015 r. pojawiają się postępujące regulacje ostrożnościowe i konsumenckie, w tym antylichwiarskie tego sektora zapobiegające drapieżnemu pożyczaniu (*shark lending*) i lichwie (*predatory lending*), prowadzące do przeorientowania modelu biznesowego instytucji pożyczkowych w Polsce. Celem artykułu jest charakterystyka determinant

* Prof. dr hab. Iwona Jakubowska-Branicka, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski; e-mail: iwona.branicka@isns.uw.edu.pl

** Dr hab. Bartłomiej Walczak, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski; e-mail: b.walczak@uw.edu.pl

*** Dr hab. Krzysztof Waliszewski, prof. UEP, Instytut Finansów, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; e-mail: Krzysztof.waliszewski@ue.poznan.pl

rozwoju rynku pożyczek pozabankowych w Polsce z perspektywy ekonomicznej, regulacyjnej, technologicznej i socjologicznej. Okres objęty analizą obejmuje lata 2008–2019, co z jednej strony jest związane z dostępnością danych, a z drugiej podyktowane dokonującą się transformacją sektora pożyczkowego z zaliczanego do równoległego systemu bankowego (*shadow banking*), stanowiącego uzupełnienie głównego rynku (*mainstream market*), do kontrolowanego przez organ nadzoru finansowego w Polsce – KNF prowadzący publiczny rejestr instytucji pożyczkowych – i poddanego ścisłym regulacjom prawnym, w tym regulacjom konsumenckim.

1. Identyfikacja i charakterystyka rynku pożyczek pozabankowych w Polsce – płaszczyzna ekonomiczna

Krótkoterminowe pożyczki pozabankowe w ramach finansów osobistych i finansów gospodarstw domowych należy sytuować wśród instrumentów zarządzania płynnością finansową. Instytucje pożyczkowe udzielające krótkoterminowych i niskokwotowych pożyczek konsumenckich można zaliczyć do niebankowych instytucji finansowych działających na rynku finansowania konsumpcji (*consumer finance*). Rynek ten przez pierwsze lata polskiej transformacji gospodarczej był zdominowany przez podmioty niebankowe, w szczególności spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe pośredników kredytowych, którzy zwrócili bankom komercyjnym uwagę na duży potencjał, perspektywy rozwoju i wysoką dochodowość obsługi pożyczkowo-kredytowej klienta indywidualnego.

W krajach postkomunistycznych, w tym w Polsce, pojawiły się pożyczki o podwyższonym ryzyku, aby wypełnić lukę wynikającą z wykluczenia finansowego konsumentów o niskich dochodach, którzy nie kwalifikują się do głównego rynku kredytowego (*mainstream credit*) (Burton 2016). W 1997 r. poprzez założenie spółki Provident Polska na polski rynek weszła międzynarodowa grupa finansowa International Personal Finance, specjalizująca się w pożyczkach z obsługą domową (*home credit*). Niezależnie od działalności spółki Provident pożyczek na wysoki, lichwiarski procent udzielały osoby prywatne, a także firmy pożyczkowe działające najczęściej w podziemiu kredytowym. Dominowało przekonanie, że klient korzystający z pożyczek pozabankowych jest wykluczony bankowo i finansowo (nie posiada rachunku bankowego, nie może uzyskać kredytu bankowego), jest gorzej wykształcony i pochodzi z mniejszej miejscowości.

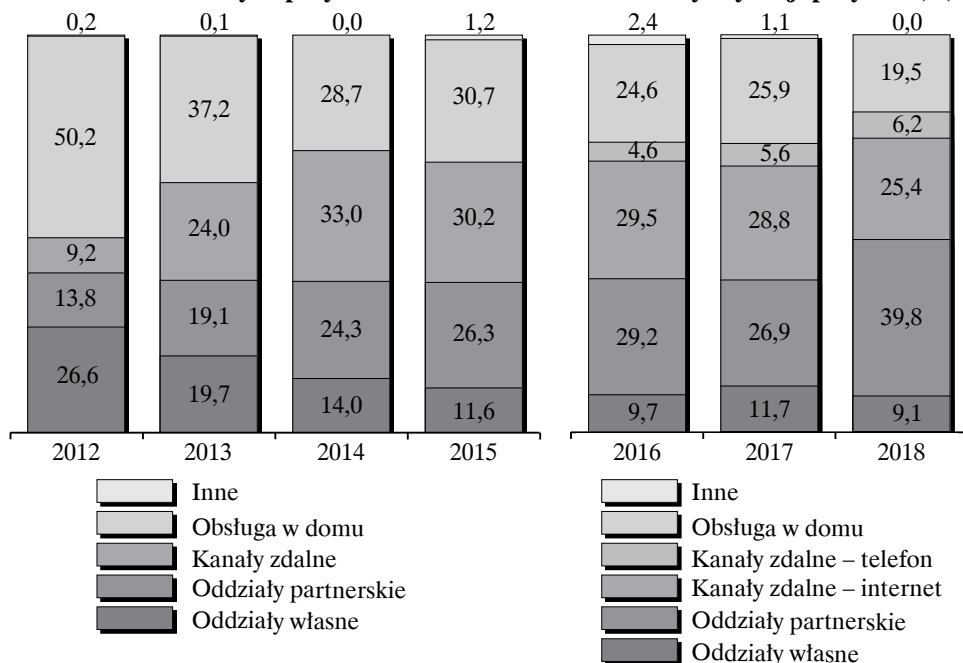
Systematyczny rozwój rynku pożyczkowego w Polsce doprowadził do ukształtowania trzech jego segmentów wymienionych w kolejności chronologicznej:

- Segment z obsługą domową stosowany przez Providenta.
- Segment oddziałowy z oddziałami stacjonarnymi własnymi i partnerskimi.
- Segment internetowy utworzony przez stosunkowo nowych graczy na tym rynku, którzy poprzez zastosowanie nowoczesnych technologii w pożyczkach chcą spełniać oczekiwania młodszej generacji klientów.

Dwa pierwsze segmenty zalicza się do modelu tradycyjnego (stacjonarnego) obsługi jako segmenty *off-line*, a ostatni segment obejmuje model wykorzystujący

Rysunek 1

Struktura udzielonych pożyczek w odniesieniu do kanału dystrybucji pożyczki (%)

Źródło: Sektor instytucji pożyczkowych w Polsce 2019.

nowoczesną technologię, odmiejscowienie obsługi oraz maksymalne uproszczenie procesu pożyczkowego i nazywany jest segmentem *on-line* lub *digital lending/LendTech/LoanTech*. Ten ostatni model ma pewne przewagi nad pozostałymi (Łosiewicz-Dniestrzańska i Nosowski 2016). Wraz z ewolucją segmentów rynku pożyczkowego zmieniał się profil klienta instytucji pożyczkowych – począwszy od bezpośrednich kontaktów klienta z pracownikiem pożyczkodawcy w placówce własnej lub partnerskiej, aż po kontakt wyłącznie kanałami zdalnymi; zmianom ulegały także średnia kwota pożyczki, koszt udzielenia pożyczki i koszty własne pożyczkodawcy (Waliszewski 2017). Jak wynika z rysunku 1, o ile w 2012 r. połowa pożyczek była udzielona w domu, o tyle w 2018 r. tylko co piąta. Jednocześnie udział kanałów zdalnych – internetu i telefonu – w 2012 r. wynosił ponad 9%, a w 2018 r. już ponad 31%, co oznaczało ponad trzykrotny wzrost.

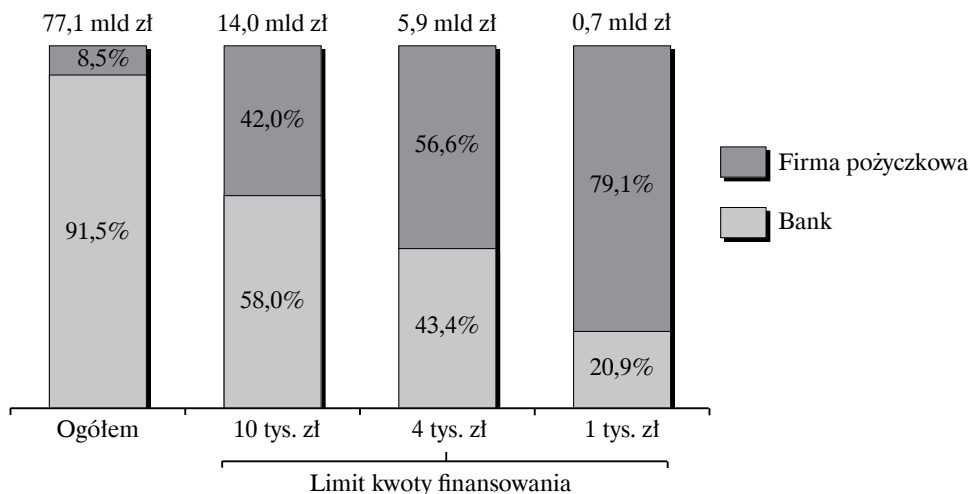
Rodzący i kształtujący się rynek pożyczkowy potrzebował swojej reprezentacji, dlatego w 1999 r. utworzono Konferencję Przedsiębiorstw Finansowych (obecnie jest to Związek Przedsiębiorstw Finansowych) w Polsce z siedzibą w Gdańsku, zrzeszającą wówczas pośredników kredytowych, banki konsumenckie i spółkę Provident Polska. W kolejnych latach do KPF przystępowały nowe podmioty na rynku pożyczkowym. W związku z dynamicznym rozwojem tego rynku i jego segmentacją, w 2013 r. powstał Związek Firm Pożyczkowych założony przez sześć podmiotów udzielających pożyczek krótkoterminowych i pożyczek ratalnych przez internet, następnie w 2015 r. przekształcony w Polski Związek Instytucji

Pożyczkowych. Polski Związek Instytucji Pożyczkowych w odpowiedzi na potrzebę uwiarygodnienia w określonym rejestrze w 2015 r. stworzył branżowy Rejestr Firm Pożyczkowych, który 22 lipca 2017 r. został zastąpiony przez centralny Rejestr Instytucji Pożyczkowych prowadzony przez Komisję Nadzoru Finansowego. Rejestr ten stał się instrumentem poprawy bezpieczeństwa na rynku pożyczek konsumenckich (Ofiraski 2019). Najmłodszą organizacją samorządu gospodarczego na rynku pożyczkowym jest Fundacja Rozwoju Rynku Finansowego, powstała w 2016 r. z inicjatywy firm działających w tzw. modelu pożyczek z obsługą domową – Provident Polska, Everest Finanse (Bocian Pożyczki) i Profi Credit. Organizacje samorządu gospodarczego mają za zadanie wspieranie rozwoju rynku pożyczkowego przez reprezentowanie środowiska przed organami państwowymi, konsultując jako strona społeczna projekty aktów prawnych dotyczących rynku pożyczkowego, a także zajmują się działalnością samoregulacyjną poprzez tworzenie kodeksów etyki i kodeksów dobrych praktyk.

Sektor pożyczek pozabankowych zaczął się w Polsce rozwijać dynamicznie po tym, gdy w 2010 r. KNF wprowadziła obowiązującą banki Rekomendację T dotyczącą dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych, prowadzącą do wzrostu restrykcyjności polityk kredytowych banków i zmniejszenia dostępności kredytu bankowego dla gospodarstw domowych. Inną przyczyną wzrostu popularności pożyczek pozabankowych w Polsce jest wygoda i szybki czas ich uzyskania, szczególnie przy korzystaniu z oferty instytucji pożyczkowych działających w kanałach *on-line* i tworzących dynamicznie rosnący segment internetowych pożyczek pozabankowych (*digital lending, lend-tech*) przez nowe podmioty wykorzystujące nowoczesne technologie do świadczenia usług pożyczkowych klientom (*fin-tech*). Można było zatem mówić o swoistej komplementarności oferty pożyczkowej i bankowej, ponieważ instytucje pożyczkowe dominowały w pożyczkach na niskie kwoty do 1 tys. zł (79%) oraz powyżej 1 tys. zł do 4 tys. zł (udział 57%), a banki wiodły prym w kredytach na wyższe kwoty i na dłuższe terminy (rys. 2).

Biorąc pod uwagę wartość nowo udzielanych kredytów konsumenckich przez 3 typy instytucji – banki, SKOK-i i instytucje pożyczkowe – w latach 2007–2017 udział banków wahał się w przedziale 86–95%, a udział SKOK-ów po okresie wzrostu z ok. 5% w 2010 r. do ok. 8% w 2013 r., zmniejszył się drastycznie do ok. 3% w 2017 r. Udział instytucji pożyczkowych pozostawał stały na poziomie ok. 1% w latach 2007–2010 r., a od 2011 r. wzrastał do poziomu 4% w 2017 r. Udział wartościowy nie odzwierciedla faktycznego udziału sektora pożyczkowego w całym rynku *consumer finance* ze względu na niskokwotową wartość pożyczek w porównaniu z produktami banków czy SKOK-ów. Udział sektora pożyczkowego według ilości umów w rynku kredytu konsumenckiego wynosi już ponad 25% (Roter 2017). Ponadto należy dodać, że na rynku niskokwotowych pożyczek działają jeszcze lombardy, które – według szacunkowych danych Polskiego Związku Instytucji Pożyczkowych – udzielają 1,68 mld zł pożyczek pod zastaw rocznie. Osoby starsze nieposiadające dostatecznych dochodów jako alternatywę do pożyczek i kredytów mogą wybrać umowę dożywocia (rentę dożywotnią) dotyczącą nieruchomości, naj-

Rysunek 2
Struktura wartościowa sprzedanych kredytów gotówkowych i pożyczek
w okresie 01–08.2019

Źródło: BIK.

częściej podpisywaną z funduszem hipotecznym (wciąż brakuje jednak przepisów chroniących seniorów przed nadużyciami) – według danych Ministerstwa Sprawiedliwości w latach 2013–2018 liczba takich umów wzrosła z 6,5 tys. do 9,9 tys.

Tabela 1
Wartość rocznej sprzedaży pożyczek pozabankowych ogółem (w mln zł)

Lata	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sprzedaż	1 900	1 800	2 000	2 100	2 300	3 200	4 100	5 100	6 200	6 400	7 200	6 820

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK, KPF i PZIP.

Według danych za 2018 r. instytucje pożyczkowe sprzedały pożyczki o wartości ponad 7,2 mld zł, co oznaczało wartość wyższą niż w 2017 r. Zmniejszenie dynamiki wzrostu rynku w ostatnich 5 latach wynikało z jednej strony z wprowadzenia limitów kosztów pozaodsetkowych, a także programu 500+, który zmniejszył popyt na najniższe produkty pożyczkowe. W latach 2008–2012 wartość tego rynku była dość stabilna i kształtowała się wokół 2 mld zł rocznie, po czym zaczęła dynamicznie wzrastać, by podwoić swoją wartość w 2014 r. (ok. 4 mld zł) i potroić w 2016 r. (ok. 6 mld zł). W 2019 r. roczna sprzedaż instytucji pożyczkowych wyniosła 6,82 mld zł, co oznaczało spadek w stosunku do 2018 r. Na rynku pożyczkowym zaplanowała recesja, która miała zróżnicowane uwarunkowania (Waliszewski 2020) i pogłębiła się w 2020 r. w związku z pandemią COVID-19 i zaostrzeniem przepisów antylichwiarskich w ramach tarczy antykrzysowej, wskutek czego działalność pożyczkowa na niskie kwoty i krótkie terminy stała się nieopłacalna.

Interesujących informacji o strukturze rynku pożyczek pozabankowych w podziale na segmenty tradycyjny i zdalny dostarczają dane o strukturze sprzedaży

Tabela 2
Roczna sprzedaż pożyczek pozabankowych (w mln zł)
i struktura sprzedaży wg segmentu (w %)

Lata	Sprzedaż		Struktura	
	<i>on-line</i>	<i>off-line</i>	<i>on-line</i>	<i>off-line</i>
2013	1 100	2 100	34	66
2014	2 100	2 000	51	49
2015	2 600	2 500	51	49
2016	2 900	3 300	47	53
2017	3 125	3 275	49	51

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KPF i PZIP.

Tabela 3
Liczba klientów sektora pożyczkowego (w mln) i ich struktura wg segmentu (w %)

Lata	Ogółem	Liczba wg segmentu		Struktura wg segmentu	
		<i>on-line</i>	<i>off-line</i>	<i>on-line</i>	<i>off-line</i>
2015	2,83	1,63	1,2	58	42
2016	3	1,82	1,18	61	39
2017	3,2	2,02	1,18	63	37

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KPF i PZIP.

Tabela 4
Liczba umów wg segmentu (w mln) i ich struktura (w %)

Lata	Ogółem	Liczba wg segmentu		Struktura wg segmentu	
		<i>on-line</i>	<i>off-line</i>	<i>on-line</i>	<i>off-line</i>
2015	4,5755	3,0155	1,560	66	34
2016	3,8000	2,7150	1,085	71	29
2017	4,0000	2,9300	1,070	73	27

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KPF i PZIP.

Tabela 5
Średnia wartość pożyczki pozabankowej wg segmentu
oraz kredytu gotówkowego bankowego (w zł)

Lata	Sektor pożyczkowy	Segment <i>on-line</i>	Segment <i>off-line</i>	Sektor bankowy
2015	1 114,6	862,2	1 602,6	16 300
2016	1 631,6	1 068,1	3 041,5	17 500
2017	1 600,0	1 066,6	3 060,7	17 900

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KPF, PZIP i BIK.

(tabela 2). Początkowo dominowała sprzedaż pożyczek w kanale tradycyjnym – stacjonarnym i w obsłudze domowej (66%), jednak w kolejnych latach następował dynamiczny wzrost segmentu pożyczek internetowych (*digital lending*), w konsekwencji w 2017 r. nastąpiło zrównanie udziału sprzedaży pożyczek w kanale *on-line* i *off-line*. W latach 2015–2017 nastąpił wzrost liczby klientów instytucji pożyczkowych z 2,83 mln osób do 3,2 mln osób, przy czym w segmencie *on-line* liczba klientów była wyższa niż w segmencie *off-line*, która była praktycznie niezmienna w latach 2015–2017 i kształtowała się na poziomie ok. 1,2 mln osób. Liczba klientów segmentu *on-line* wzrosła z 1,63 mln osób do 2,02 mln osób (tabela 3).

Liczba umów wskazuje na malejącą tendencję z ok. 4,5 mln w 2015 r. do 4 mln w 2017 roku. W segmencie *off-line* liczba umów zmniejszyła się z 1,56 mln do 1,07 mln sztuk, a w segmencie *on-line* liczba umów wahała się na poziomie 2,7–3 mln sztuk (tabela 4).

Zestawienie wartości i ilości udzielonych pożyczek pozabankowych pozwala na określenie średniej ich wartości ogółem i w podziale na segmenty, a także na porównanie tych średnich wartości ze średnią wartością kredytu gotówkowego udzielanego przez banki (tabela 5). W przypadku segmentu *off-line* średnia wartość pożyczki wzrosła z ponad 1,6 tys. zł do ponad 3 tys. zł, a w przypadku segmentu *on-line* kształtowała się na niższym poziomie i również wzrastała z ponad 860 zł do ponad 1060 zł. W statystykach rynku pożyczkowego widoczny jest wpływ obowiązujących od marca 2016 r. regulacji, który wyraża się (Kurzępa-Depo, Gemzik-Salwach 2018a, 2018b):

- zwiększaniem średniej kwoty pożyczki;
- wydłużaniem średniego okresu spłaty pożyczki;
- zwiększeniem udziału dystrybucji poprzez kanały zdalne (*on-line*), w których obsługa klienta jest tańsza niż w przypadku kanałów tradycyjnych (*off-line*);
- zmniejszeniem liczby podmiotów świadczących usługi pożyczkowe na skutek wprowadzenia wymogów co do formy prawnej, wysokości i formy kapitału własnego oraz ograniczeń maksymalnych pozaodsetkowych kosztów pożyczki konsumenckiej;
- wzrostem odsetka wniosków odrzucanych do ok. 72,4% w 2017 r. i zmniejszeniem poziomu akceptacji (*approval rate*) do ok. 27% (dane KPF za 2017 r.). Przykładowo w 2009 r. poziom odrzucanych wniosków wynosił 48%, a poziom akceptacji 52%;
- ujemną rentownością mniejszych instytucji pożyczkowych, stawiającą znak zapytania nad ich dalszą działalnością;
- refinansowaniem pożyczek wymagających spłaty nową pożyczką, przez co omijane jest ograniczenie związane z okresem 120 dni¹.

¹ Kredytodawca, który pierwotnie udzielił pożyczki, odsyła klientów do innego pożyczkodawcy w celu refinansowania zobowiązania. Nowy podmiot zawiera z klientem nową umowę kredytową, a udzielona przez niego pożyczka przeznaczana jest na spłatę pożyczki udzielonej przez pierwszego z kredytodawców. Nowy pożyczkodawca nie jest związany przepisami zakazującymi rolowania pożyczek i tym samym nie jest ograniczony limitem opłat pozaodsetkowych, który obowiązuje pierwszego pożyczkodawcę. Por. *Rynek pożyczek konsumenckich 2019* oraz (Kościelski i Papliński 2018).

Bardzo ważnym problemem podnoszonym w literaturze była niedostateczna ochrona konsumenta korzystającego z pożyczek pozabankowych jako nieprofesjonalnych uczestników rynku pożyczkowego skutkująca nadmiernym zadłużeniem, spirala zadłużenia i niewypłacalnością gospodarstw domowych – klientów instytucji pożyczkowych (Domańska-Szaruga 2015, 2016; Koćwin 2016). Ponadto niski poziom świadomości finansowej i brak nadzoru nad firmami pożyczkowymi w Polsce przyczyniał się do wyzysku osób wykluczonych przez banki (Szelańska 2015a). Można stwierdzić, że regulacje pozabankowego sektora pożyczkowego nie nadążały za jego dynamicznym rozwojem, a sektor pożyczek pozabankowych jest traktowany jako element alternatywnego rynku finansowego (Alińska 2018, Klimontowicz i Harasim 2015), historycznie zaś był zaliczany także do nieregulowanego, równoległego sektora bankowego (*shadow banking system*) (Opolski i in. 2015, Czechowska 2015), a przez niektórych autorów również do sektora parabankowego (*fringe banking*), przez co nie można było skutecznie zapobiegać nadużyciom, do jakich dopuszczali się pożyczkodawcy wobec konsumentów, np.: pobieraniu nadmiernych pozaodsetkowych kosztów pożyczek, w tym opłat za administrację, za rolowanie pożyczek czy też za odbiór rat w domu. Regulacja rynku pożyczkowego pozwoliła na jego ucywilizowanie oraz poddanie państwowej kontroli i nadzorowi. Przepisy antylichwiarskie w zakresie opłat i prowizji od udzielanych pożyczek uzupełniające obowiązujące przepisy dotyczące maksymalnych odsetek dodatkowo mają wzmocnić pozycję konsumenta na rynku pożyczkowym (Faherty, McCarthy i Byrne 2017). W literaturze i wśród przedstawicieli branży pożyczkowej w Polsce pojawia się pytanie o zasadność dalszego zaostrzania przepisów antylichwiarskich, które proponuje Ministerstwo Sprawiedliwości. W konsekwencji może to doprowadzić do znaczącego ograniczenia dostępności pożyczek pozabankowych, ponieważ udzielanie pożyczek przy nowych ograniczeniach i rosnących kosztach stanie się nieopłacalne. Doświadczenia zagraniczne wskazują, że zaostrzenie przepisów antylichwiarskich może wywołać negatywne skutki uboczne i efekt przeciwny do zamierzonego, tj. ograniczenie dostępności pożyczek dla najgorzej sytuowanych i rozwój szarej strefy, a lepszym rozwiązaniem jest egzekwowanie już wprowadzonych ograniczeń cenowych pożyczek (Gębski 2018, Nowak 2019).

Innym ważnym zjawiskiem w rozwoju rynku pożyczkowego jest wzrost znaczenia nowoczesnych technologii wykorzystywanych jako kanały sprzedaży pożyczek pozabankowych, cenionych szczególnie przez młodych i dynamicznych klientów. Powstanie i dynamiczny rozwój segmentu *digital lending* wynikał z jednej strony z regulacji prawnych oznaczających konieczność poszukiwania tańszych modeli świadczenia usług pożyczkowych, a z drugiej – z wchodzenia na rynek pożyczkowy młodego pokolenia otwartego na nowoczesne technologie, wykształconego i oczekującego elastyczności, prostoty rozwiązań, a także szybkości podejmowania decyzji niezależnie od pory i dnia tygodnia. Wyzwaniem przyszłości będą partnerstwa technologiczne między fin-techami a tradycyjnymi instytucjami pożyczkowymi (*Fintegration = Fin-tech + integration*). Dzięki

współpracy z firmami technologicznymi można lepiej dostosować ofertę pożyczkową do potrzeb klientów, a także w większym stopniu wykrywać nieprawidłowości i zabezpieczyć transakcję. Silniejsza konkurencja przekłada się na większą różnorodność i dostępność kredytów, przeciwdziałając zjawisku wykluczenia finansowego oraz rozwojowi szarej strefy. Rozwój nowych technologii wymaga jednak uwagi pod względem adekwatności regulacji chroniących interesy konsumentów, obserwacji zjawiska nadmiernego zadłużenia oraz cyberbezpieczeństwa (Wachnicka 2019a, 2019b).

Coraz poważniejszym problemem na rynku pożyczkowym jest skala niespłaconych w terminie pożyczek. Według danych Krajowego Rejestru Długów w latach 2015–2018 wartość niespłaconych w terminie pożyczek pozabankowych wzrosła z 589 mln zł do 1,49 mld zł, a liczba zadłużonych wzrosła z 240 tys. do 328 tys. osób (KRD 2019).

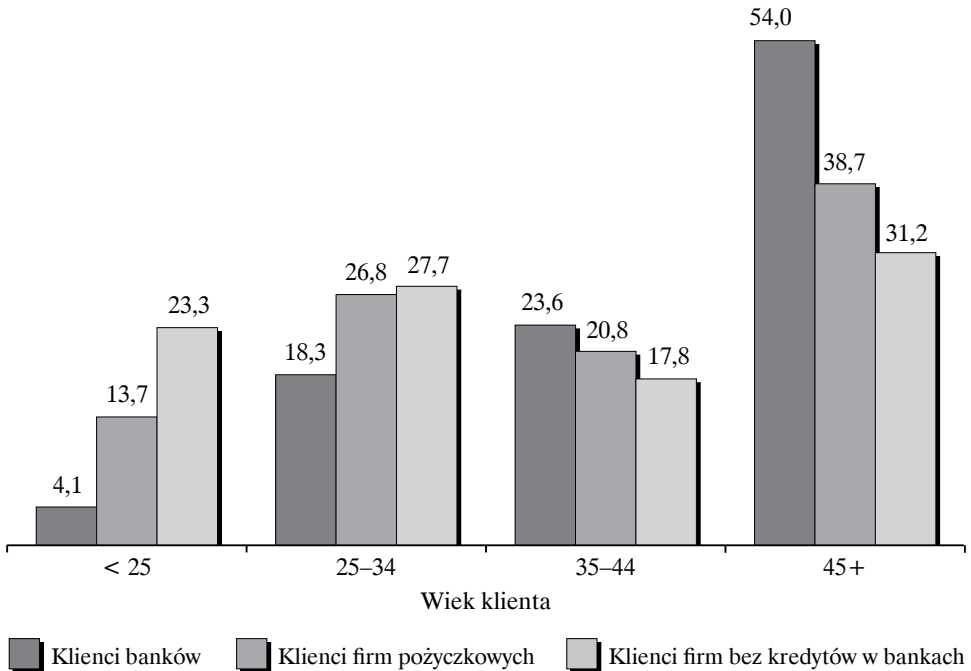
2. Profil klienta korzystającego z pożyczek pozabankowych (chwilówek) – płaszczyzna socjologiczna

Interesujących danych o sektorze instytucji pożyczkowych oraz klientach korzystających z pozabankowej pożyczki konsumenckiej dostarczają statystyki tego rynku w odniesieniu do segmentu tradycyjnego (placówki stacjonarne, obsługa domowa) określanego jako *off-line* oraz segmentu kanałów zdalnych określanego jako *on-line*. Obserwuje się wzajemne przenikanie działalności podmiotów należących wcześniej do jednego z wybranych segmentów, np. Provident Polska działająca w kanale stacjonarnym z obsługą domową utworzyła markę Hapi Pożyczki oferującą pożyczki przez internet. Z kolei statystyki Biura Informacji Kredytowej wskazują na wzajemne przenikanie się sektora bankowego i pożyczkowego, o czym świadczy liczba produktów bankowych i pożyczkowych posiadanych przez klientów. Występuje przy tym taka zależność, że im większe zadłużenie ma klient w kredytach konsumpcyjnych, tym częściej korzysta z pożyczek pozabankowych.

Dane opublikowane przez BIK na koniec 2018 r. pokazują, jak różna jest struktura demograficzna zadłużonych w bankach i instytucjach pożyczkowych (rys. 3). Klienci w najniższych przedziałach wiekowych, czyli 18–24 i 25–34 lata, stanowią ponad 50% ogólnej liczby zadłużonych w sektorze pożyczkowym, podczas gdy w bankach – ponad 20%. Ponadto klienci w wieku 18–25 lat stanowią 23,3% klientów, którzy zaciągnęli zobowiązania tylko w firmach pożyczkowych.

Przy analizie czynników ekonomicznych jako determinant rozwoju rynku pożyczkowego w Polsce nie należy abstrahować od modelu finansowania instytucji pożyczkowych, które *ex lege* nie przyjmują od klientów depozytów pod tytułem zwrotnym, ale finansują się ze środków własnych, pożyczek, kredytów i wyemitowanych papierów korporacyjnych, głównie obligacji. Z analiz BIK obejmujących

Rysunek 3
Struktura demograficzna klientów banków i instytucji pożyczkowych (%)

Źródło: *Sektor instytucji pożyczkowych w Polsce. Raport z badania ankietowego za lata 2008–2018*, KPF, Gdańsk 2019.

dane finansowe 39 podmiotów za 2017 r. wynika, że w strukturze pasywów o wartości 5,6 mld zł kwotę 2,2 mld zł stanowią kapitały własne (39%), a pozostałą kwotę 3,4 mld zł stanowiły kapitały obce (61%), w tym 1,8 mld zł kredyty i pożyczki (32%), 0,8 mld zł zobowiązania wobec jednostek powiązanych (14%), 0,6 mld zł pozostałe zobowiązania i rezerwy (11%) oraz 0,2 mld zł emisja papierów wartościowych (4%) (Cholewa 2018).

W przypadku instytucji pożyczkowych poza źródłami finansowania działalności i ich kosztem ważna jest kontrola ryzyka pożyczkowego. Zgodnie z przepisami ustawy o kredycie konsumenckim pożyczkodawca ma obowiązek zbadać przed udzieleniem pożyczki zdolność kredytową klienta, a w przypadku jej braku odmówić udzielenia pożyczki. W związku z tym w ostatecznej cenie pożyczki płaconej przez konsumenta – poza kosztami kapitału, kosztami stałymi i zmiennymi instytucji pożyczkowej – zawarte są również koszty ryzyka wyższe niż w przypadku sektora bankowego. Według danych Biura Informacji Kredytowej pożyczki pozabankowe w porównaniu z kredytami bankowymi charakteryzują się znacznie większą skalą opóźnień w spłacie – w okresie styczeń–wrzesień 2018 r. udział pożyczek z opóźnioną spłatą wynosił 42,6%, kredytów gotówkowych 20%, kredytów ratalnych 16,9%, limitów kredytowych 14,2%, kart kredytowych 14,1% i kredytów mieszkaniowych 6,2% (Cholewa 2018). Kontrola ryzyka polega na sprawdzaniu

klientów w BIK (na koniec 2018 r. z Biurem współpracowało 70 instytucji pożyczkowych), poza tym są oni kontrolowani w Biurach Informacji Gospodarczej oraz – w części przypadków – w systemie Credit Check. System ten powstał w wyniku współpracy CRIF Services z czołowymi przedstawicielami sektora pożyczkowego oraz Krajowego Biura Informacja Gospodarczej. Jest to rozwiązanie, które pozwala na sprawdzenie, czy w momencie złożenia wniosku w danej firmie pożyczkobiorca nie ma zaciągniętego innego kredytu w drugim podmiocie. W systemie dostępne są informacje o ponad 2,5 mln pożyczkobiorców, stanowiących 85% wszystkich klientów instytucji pożyczkowych w Polsce, a ich historia kredytowa sięga do 3 lat wstecz, przy zapewnieniu poufności oraz bezpieczeństwa danych. Klienci instytucji pożyczkowych częściej posiadają niższą punktację ryzyka kredytowego w sektorze bankowym – mediana scoringu kredytowego BIKSco CreditRisk 3 dla klientów korzystających z pożyczek wyniosła 447, a dla klientów korzystających z kredytów bankowych 591. Coraz większa dbałość o zarządzanie ryzykiem kredytowym w sektorze pożyczkowym wyrażała się w rosnącym poziomie odrzucania wniosków dla nowych klientów – w końcu 2018 r. blisko $\frac{3}{4}$, a także coraz wyższym poziomem akceptacji dla klientów powracających (*Sektor instytucji pożyczkowych w Polsce. Wyniki z badania ankietowego*, 2019). Na podstawie dotychczasowych rozważań można sformułować następujące wnioski:

- Wraz z ewolucją segmentów rynku pożyczkowego zmienił się profil klienta firm pożyczkowych. Jak wynika z danych obejmujących 2018 rok, od 2012 roku trzykrotnie, do ponad 31%, wzrósł udział kanałów zdalnych – Internetu i telefonu – na niekorzyść kanałów stacjonarnych.
- W latach 2015–2017 nastąpił wzrost liczby klientów instytucji pożyczkowych z 2,83 mln do 3,2 mln osób, przy czym w segmencie *on-line* liczba klientów był wyższa niż w segmencie *off-line*.
- Biorąc pod uwagę wartość nowo udzielanych kredytów konsumenckich, w latach 2007–2017 udział instytucji pożyczkowych wzrósł z 1% do 4%, co nie odzwierciedla faktycznego znaczenia sektora pożyczkowego w całym rynku *consumer finance* ze względu na niskokwotową wartość pożyczek (wg ilości zawartych umów udział ten wynosi ponad 20%).
- Statystyka liczby umów w segmencie pożyczkowym wskazuje na malejącą ich liczbę, ale jednocześnie wzrosła wartość zaciąganych pożyczek.
- Im większe zadłużenie ma klient w kredytach konsumpcyjnych, tym częściej korzysta z pożyczek pozabankowych.
- Klienci w najniższych sektorach wiekowych (18–21 i 25–34 lata) stanowią ponad 50% ogólnej liczby zadłużonych w sektorze pożyczkowym, podczas gdy w bankach ponad 20%.

Zaprezentowany powyżej obraz rynku pożyczkowego w Polsce uzupełniają dane z badań przeprowadzonych w latach 2013–2017. Badania zostały zrealizowane w ramach projektu „Dlaczego paraformalność działa. Dyfuzja chwilówki w Polsce”, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/B/HS6/01506, w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego przez zespół kierowany

przez prof. dr hab. Iwonę Jakubowską-Branicką. Wyniki zostały opublikowane w książce „Rynek firm pożyczkowych w Polsce. Teoria i praktyka” (2018). Badania zostały rozpoczęte na rynku praktycznie nieuregulowanym, na którym każdy mógł prowadzić tego typu działalność, dowolnie kształtując swoją ofertę, zakończone zaś w środowisku już prawnie uregulowanym. Ta zmiana dokonała się w ciągu zaledwie czterech lat. W ramach realizacji projektu przeprowadzono w 2016 r. badania ilościowe na reprezentatywnej próbie Polaków.

Badanie „Dlaczego paraformalność działa. Dyfuzja chwilówki w Polsce” zostało zrealizowane przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej na zlecenie Poczty Polskiej S.A. w ramach badania omnibusowego (2016/03). Pomiar realizowany był w dniach 21–28 stycznia 2016 r. na reprezentatywnej dla całego kraju, losowej próbie 992 dorosłych Polaków losowanej z operatu PESEL (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności). Maksymalny błąd oszacowania dla próby wynosi $\pm 3,11$. Wywiady z respondentami były realizowane metodą wywiadu bezpośredniego (*face-to-face*) wspomaganego komputerowo (CAPI) przez wykwalifikowanych ankierów CBOS. Podczas realizacji niedozwolone było zastępowanie jednostek niedostępnych, a ankier miał obowiązek co najmniej trzykrotnego ponawiania kontaktu z wylosowanym respondentem w celu przeprowadzenia wywiadu. Zgodnie ze standardami OFBOR po realizacji badania przeprowadzono jego kontrolę, która objęła 10% zrealizowanych wywiadów. Nadzór nad kontrolą sprawowała sekcja kontroli pracy ankierów CBOS. Po realizacji badania zastosowano procedurę ważenia wyników do danych Głównego Urzędu Statystycznego. Zastosowana waga uwzględnia zróżnicowanie wskaźnika realizacji próby w klasach miejscowości oraz zróżnicowanie wskaźnika realizacji próby w grupach dla wybranych zmiennych społeczno-demograficznych, takich jak:

- płeć,
- grupa wiekowa,
- wykształcenie,
- grupa społeczno-zawodowa,
- region kraju (NTS-2).

Wyniki badań wskazują, że z usług firm pożyczkowych w ciągu ostatnich pięciu lat do chwili przeprowadzenia badania korzystało 6,7% badanych, co odpowiada liczbie około 2,2 mln Polaków. Na ogół są to osoby, które mają poważne kłopoty finansowe.

Po szybkie pożyczki najczęściej sięgali: respondenci oceniający swoje warunki materialne jako złe – 21,2%, żyjący w rodzinach o dochodach do 649 zł na osobę, pracujący w prywatnym gospodarstwie rolnym – 20,5%, rolnicy – 13,8%, renciści 13,1%, osoby mające wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne – 8,9%, zasadnicze zawodowe – 8,3% oraz osoby starsze w wieku 55–64 lata – 9,6%.

Korzystający z usług firm pożyczkowych częściej niż klienci banków wpadali w spiralę zadłużenia 35,5%; ponad jedna trzecia z nich (34,4%) znajdowała się lub znajduje w krajowym rejestrze dłużników; częściej też objęci są postępowaniem sądowym z powodu niespłacania długów (36,3%).

Respondenci najczęściej przeznaczali chwilówki na zakup żywności – 17,4%; opłatę rachunków – 14,6%; opłacenie leczenia i zakup leków – 13,1%; zaplanowane remonty, np. mieszkania – 10,3%; nagłe, nieprzewidziane wydatki, np. naprawy – 6,8%; edukację dzieci, np. zakup podręczników, opłaty w szkole – 6,6%; wyjazdy, odpoczynek – 6,2%; na zakup podstawowych rzeczy dla najbliższych, np. ubrania dla dzieci – 4,9%. Pozostałe wybory lokują się poniżej 4%, warto jednak zwrócić uwagę, że 3,1% badanych brało chwilówki na zaspokojenie bieżących potrzeb, na które nie mają środków, ponieważ spłacają kredyty, a 2,3% na spłatę długów zaciągniętych przez członków rodziny. Jedynie 3,9% badanych wzięła chwilówkę na zakup ekstra sprzętu, np. drogiej komórki. Przedstawiona struktura potrzeb jest przygnębiająca i nie pozostawia wątpliwości, że tak drogie pożyczki służą zaspokojeniu podstawowych potrzeb Polaków. Podstawowych, a nie ekskluzywnych.

Aż 64% pożyczkobiorców nie akceptuje kosztu szybkich pożyczek – uważając je za zbyt drogie. Większość tych, którzy decydują się na „chwilówki” (57,8%) nie ma zaufania do firm, które je oferują. Niezależnie od tego 44,5% badanych zdecydowało się na wzięcie pożyczki w firmie pożyczkowej, a nie kredytu w banku, z powodu braku zdolności kredytowej, a tym samym braku dostępu do tradycyjnych usług bankowych, przy czym 22% jako uzasadnienie podaje brak formalności, fakt, że nie trzeba przedstawiać żadnych dokumentów, takich jak poświadczenie wysokości zarobków czy stałego zatrudnienia.

Więcej szczegółowych informacji dostarcza analiza społeczno-demograficznych cech klientów przeprowadzona na podstawie wyników uzyskanych w tym badaniu. Aby ustalić profil klienta firmy pożyczkowej, wykonano model regresji logistycznej, w której predyktorami były wiek (liczony w latach), posiadanie stałego zatrudnienia, poziom wykształcenia², subiektywna ocena warunków materialnych³, miesięczny przeciętny dochód na osobę w gospodarstwie domowym (w złotych), uczestniczenie w praktykach religijnych⁴, płeć, zamieszkiwanie w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców⁵, stan cywilny⁶. Uzyskano model dobrze dopasowany do danych⁷, wyjaśniający 16,5% zmienności zmiennej zależnej ($R^2_N = 0,165$). Istotnymi ($p < 0,05$) predyktorami okazały się wykształcenie, relatywna ocena warunków materialnych i zamieszkiwanie w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców. Najsilniejszym predyktorem jest wykształcenie. Nieukończenie szkoły średniej – tj. legitymowanie się wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym – zwiększa szanse na zostanie klientem firmy pożyczkowej niemal siedmiokrotnie ($\text{Exp}(B) = 6,8$; $p = 0,018$). Negatywna ocena sytuacji ekonomicznej zwiększa prawdopodobieństwo sięgnięcia po chwilówki pięciokrotnie ($\text{Exp}(B) = 5,03$; $p = 0,008$). Wartości ilorazu szans wskazują, że trzeci w kolej-

² Rekodowany na trzy wartości – podstawowe, średnie i pomaturalne, wyższe.

³ Negatywna, neutralna, pozytywna.

⁴ Rekodowane na: raz w tygodniu lub częściej, rzadziej niż raz w tygodniu.

⁵ Przeprowadzone wcześniej analizy krzyżowe za pomocą testów nieparametrycznych pokazały, że faktyczna linia podziału przebiega pomiędzy największymi miastami i pozostałymi miejscowościami.

⁶ Kawaler/panna, zamężny/zonata, rozwiedziony/w separacji, wdowiec/wdowa.

⁷ Test zbiorowy współczynników modelu $p = 0,001$.

ności predyktor – zamieszkiwanie w wielkim mieście – podnosi prawdopodobieństwo ponad trzykrotnie ($\text{Exp}(B) = 3,43; p = 0,014$).

Warto dodać, że dochód mierzony w złotych na osobę w gospodarstwie domowym jest istotnym czynnikiem różnicującym respondentów mieszkających w największych ośrodkach miejskich (powyżej 500 tys. mieszkańców). Średni miesięczny przychód *per capita* wśród klientów firm pożyczkowych wyniósł w przybliżeniu 1047 złotych, zaś wśród pozostałych – 2350 złotych. Przychody osób niekorzystających z chwilówek są też bardziej rozproszone ($SD = 1550$ zł) niż klientów firm pożyczkowych ($SD = 822$ zł). Różnica pomiędzy grupami jest istotna statystycznie ($U = 53, p = 0,001$).

2.1. Doświadczenie sankcji a postrzeganie systemu finansowego

Badani, którzy zostali wpisani do rejestru dłużników, istotnie ($\chi^2_{(1)} = 4,1; p = 0,044$) częściej uważają, że Polacy nie ufają systemowi bankowemu. Różnica wynosi 13 p.p. Respondenci ci nie odbiegają od reszty próby, jeśli chodzi o ocenę zagrożeń związanych z korzystaniem z „chwilówek”, postrzeganiem ich jako nowoczesnego narzędzia finansowego oraz rozwiązania dla osób, które nie mają innego wyjścia ($p > 0,05$). Można zatem przyjąć, że znalezienie się w rejestrze dłużników nie wpływa na postrzeganie chwilówek jedynie w perspektywie spadku zgeneralizowanego zaufania do banków.

Warto jednak zauważyć jeszcze jedną interesującą prawidłowość – 85% osób, które brały chwilówki i znalazły się w rejestrze dłużników, mimo wszystko uznaje tego typu kredyt za rozwiązanie, które pozwala na realizację planów i jest wygodne. Dla porównania, w pozostałej części próby odsetek osób zgadzających się z tym twierdzeniem wyniósł 52%. Różnica jest istotna statystycznie ($\chi^2_{(1)} = 8,4; p = 0,004$). Oferta firm pożyczkowych wpisuje się zatem w potrzeby tej specyficznej grupy, choć warto zauważyć, że w całej próbie nieznacznie przeważa postrzeganie „chwilówek” jako użytecznego narzędzia finansowego.

2.2. Profil osoby w „spirali zadłużenia”

Przeprowadzono analizę za pomocą regresji logistycznej, w której predyktorami były: wiek, płeć, stan cywilny, posiadanie stałego zatrudnienia, wykształcenie, relatywna ocena warunków materialnych, dochód *per capita*, uczestniczenie w praktykach religijnych, wielkość miejscowości zamieszkania, zaś zmienną wyjaśnianą bycie klientem firmy pożyczkowej i doświadczenie „spirali zatrudnienia”⁸. Użytkano model dobrze dopasowany do danych⁹, wyjaśniający ponad 38% wariancji

⁸ W tym celu stworzono nową zmienną, w przypadku której spełnianie warunku bycia klientem firmy pożyczkowej i doświadczenie „spirali zadłużenia” było kodowane jako 1, zaś niespełnianie tego łącznego warunku – jako 0.

⁹ Test zbiorowy współczynników modelu $p < 0,001$.

zmiennej zależnej ($R_N^2 = 0,381$). Na prawdopodobieństwo wpadnięcia w spiralę zadłużenia wpływają negatywna ocena warunków materialnych ($\text{Exp}(B) = 10,6$; $p = 0,041$) oraz mieszkanie w mieście liczącym powyżej 500 tys. mieszkańców ($\text{Exp}(B) = 11,24$; $p = 0,001$). Okazuje się, że dochód w złotych nie ma znaczenia ($p > 0,05$). Wartości ilorazu szans pokazują, że prawdopodobieństwo wpadnięcia w „spiralę zadłużenia” wśród klientów firm pożyczkowych mieszkających w wielkich miastach jest jedenastokrotnie większe niż wśród mieszkańców mniejszych miejscowości, zaś negatywna ocena własnej sytuacji ekonomicznej zwiększa to prawdopodobieństwo ponad dziesięć razy. Warto podkreślić, że przy przewidywaniu prawdopodobieństwa wpadnięcia w „spiralę zadłużenia” wykształcenie – najsilniejszy predyktor dla stania się klientem firmy pożyczkowej – przestaje być istotną determinantą.

2.3. Społeczny obraz klienta firmy pożyczkowej

W tej części analizy uwzględnione zostaną wyłącznie opinie osób, które nie korzystały z usług firm pożyczkowych. Analiza ma na celu rekonstrukcję obrazu klientów takich firm w społecznej recepcji oraz uchwycenie determinant postaw.

Niemal trzy czwarte (73%) respondentów, którzy nie korzystali z usług firm pożyczkowych, kojarzy klientów takich instytucji z osobami pozbawionymi dostępu do usług sektora bankowego. Ponad połowa (54%) wskazała na motywację szybkim dostępem do pieniędzy. Pozostałe skojarzenia były wskazywane rzadko – co dwudziesty badany kojarzył chwilówki z drobnymi przedsiębiorcami; odniesienia do nowoczesnych konsumentów i instytucji samorządowych lokowały się dokładnie na granicy przedziału ufności (tabela 6).

Tabela 6
Społeczna recepcja klientów firm pożyczkowych

Klienci firm pożyczkowych to najczęściej	Zaznaczono		Nie zaznaczono		Razem	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Ludzie, którzy nie mają pieniędzy ani zdolności kredytowej, nie otrzymaliby kredytu ani pożyczki w banku	651	73	245	27	896	100
Zwykli ludzie, którzy chcą szybko mieć dostęp do pieniędzy	482	54	414	46	896	100
Nowocześni konsumenci	16	2	880	98	896	100
Drobni przedsiębiorcy	41	5	855	95	896	100
Instytucje samorządowe	10	1	886	99	896	100

Źródło: badanie własne „Dlaczego paraformalność działa. Dyfuzja chwilówki w Polsce” (2016).

Postrzeżenie motywacji do korzystania z chwilówek jest zgodne z obrazem pożyczkobiorców (tabela 7). Najważniejsza motywacja to brak dostępu do usług sektora bankowego (71%), druga w kolejności – brak formalnych wymagań, takich jak zaświadczenie o wysokości zarobków lub zgoda współmałżonka do pozyskania środków (46%). Ponad jedna piąta respondentów (22%) wskazała na oszczędność czasu.

Tabela 7

Spoleczna percepcja przyczyn korzystania z chwilówek w firmie pożyczkowej

Powód korzystania z chwilówek w firmie pożyczkowej, a nie z kredytu w banku	Zaznaczono		Nie zaznaczono		Razem	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Brak zdolności kredytowej, dostępu do tradycyjnych usług bankowych (firmy pożyczkowe nie sprawdzają zdolności kredytowej)	633	71	263	29	896	100
Brak formalności, nie trzeba przedstawiać żadnych dokumentów, takich jak poświadczenie wysokości zarobków czy zgoda współmałżonka	414	46	482	54	896	100
Procedura uzyskania pożyczki jest znacznie szybsza niż w banku	197	22	699	78	896	100
Zapewnienie możliwości kombinowania, np. niespłacenia pożyczki	42	5	854	95	896	100

Źródło: badanie własne „Dlaczego paraformalność działa. Dyfuzja chwilówki w Polsce” (2016).

Przyjrzymy się teraz czynnikom wpływającym na postrzeżenie klientów firm pożyczkowych jako osób wykluczonych z systemu bankowego. Zmiennymi, które nie mają istotnego wpływu, okazały się płeć i – co ciekawe – poglądy polityczne ($p > 0,05$). Postrzeżenie osób korzystających z chwilówek istotnie różnicuje się w zależności od wieku respondenta ($\chi^2_{(6)} = 34,57$; $p < 0,001$). Odsetek osób dostrzegających tę formę wykluczenia jest najwyższy wśród 30-latków (85%) i zaczyna spadać wśród osób, które ukończyły 60 lat. Różnica pomiędzy 30-latkami a 70-latkami sięga 30 punktów procentowych.

Kolejną istotną determinantą jest wielkość miejscowości zamieszkiwania ($\chi^2_{(2)} = 6,6$; $p = 0,036$). Na wsiach odsetek osób, które wskazały na analizowaną odpowiedź, przekracza dwie trzecie próby (69%), w małych i średnich miastach (do 99 tys. mieszkańców) wzrasta do 72%, zaś w największych ośrodkach sięga 78%.

Postrzeżenie sięgania po chwilówki jako konsekwencji wykluczenia z systemu bankowego jest bardzo wyraźnie powiązane z wykształceniem respondentów ($\chi^2_{(2)} = 29,05$; $p < 0,001$). Odsetek wskazań na to wyjaśnienie wśród osób z wykształceniem nie wyższym niż gimnazjalne wyniósł 59,5%, średnie i pomaturalne – 72%, wyższe – 84%.

Reasumując – klienci firm pożyczkowych najczęściej są postrzegani jako osoby, które z uwagi na brak środków i zdolności kredytowej nie mogą liczyć na pożyczkę w banku. Taki obraz jest tym częstszy, im młodszy, lepiej wykształcony i w im większej miejscowości mieszka respondent.

2.4. Dlaczego większość ludzi nie korzysta z chwilówek?

Co zdaniem badanych powstrzymuje przed korzystaniem z chwilówek? Ponad połowa respondentów niekorzystających z chwilówek, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie (54%), wskazuje na racjonalną motywację – wysokie koszty obsługi takiego kredytu (tabela 8). Dla ponad jednej czwartej badanych (28%) ocena usług firm pożyczkowych ma moralne zabarwienie – utożsamiają oni chwilówki z oszustwem. Co ciekawe, wskazanie tej odpowiedzi nie wiąże się istotnie z żadną z cech uwzględnionych w części metryczkowej ($p > 0,05$), nie tylko z cechami społeczno-demograficznymi, ale również z doświadczeniem sankcji ze strony systemu bankowego („spirala zadłużenia”, wpisanie do rejestru dłużników, objęcie postępowaniem sądowym). A zatem nieufność wobec firm pożyczkowych jest postawą niezwiązaną ze strukturalnymi determinantami, jak również z osobistymi doświadczeniami.

Tabela 8

Spoleczna percepcja przyczyn braku korzystania z chwilówek w firmie pożyczkowej mimo takiej potrzeby

Powód niekorzystania z chwilówek w firmie pożyczkowej mimo potrzeby	<i>n</i>	%	% ważnych
Koszty pożyczki są zbyt wysokie	458	51,1	54,1
To oszustwo	234	26,1	27,7
Można wziąć kredyt w banku	59	6,6	7,0
Można pożyczyć pieniądze od rodziny, przyjaciół	95	10,6	11,2
Ogółem	846	94,4	100,0
Brak danych	9	1,0	
Trudno powiedzieć	41	4,6	
Ogółem	896	100,0	

Źródło: badanie własne „Dlaczego paraformalność działa. Dyfuzja chwilówki w Polsce” (2016).

Osoby niekorzystające z chwilówek są bardziej radykalne w moralnej ocenie tej formy pożyczki. Jak wspomniano powyżej, w ich grupie odsetek osób utożsamiających chwilówki z oszustwem wyniósł 28%. W grupie klientów firm pożyczkowych udział ten jest dwukrotnie niższy (14%). Różnica jest istotna statystycznie ($\chi^2_{(1)} = 5,3; p = 0,021$).

Pozostali wskazują na możliwość korzystania z alternatywnych źródeł kredytowania – banków (7%) oraz rodziny (11%). Jakkolwiek pozostaje to na marginesie

prowadzonej tu analizy, trudno nie zauważyć, że rodzinna sieć wsparcia ma przewagę nad systemem bankowym. Na podstawie przedstawionych rozważań można sformułować następującą konkluzję:

- Prawdopodobieństwo skorzystania z usług firm pożyczkowych jest najwyższe wśród osób z wykształceniem niższym niż średnie, źle oceniających swoją sytuację ekonomiczną, mieszkających w dużych miastach. Jeśli ograniczyć analizę do ośrodków miejskich powyżej 500 tys. mieszkańców, dodatkowym istotnym predyktorem okaże się dochód bezwzględny – chwilówki biorą słabo zarabiający mieszkańcy metropolii (choć np. w porównaniu z mieszkańcami wsi mają oni wyższe dochody, stąd brak oddziaływania tej zmiennej w całej próbie).
- Osoby korzystające z chwilówek są bardziej narażone na objęcie sankcjami ze strony systemu bankowego: wpadnięcie w „spirale zadłużenia”, wpis do rejestru dłużników i objęcie postępowaniem sądowym z powodu niespłacenia długów.
- Objęcie sankcjami budzi resentyment wobec systemu bankowego – posiadacze chwilówek są mniej skłonni do zaufania bankom – oraz racjonalizację – w tej grupie dominuje przekonanie, że chwilówki są optymalnym instrumentem finansowym.
- Wpadnięcie w „spirale zadłużenia” jest bardziej prawdopodobne wśród mieszkańców dużych miast negatywnie oceniających swoją sytuację finansową. Wykształcenie i dochód bezwzględny nie mają tu już znaczenia.
- Klienci firm pożyczkowych są postrzegani przez pozostałych respondentów jako ofiary wykluczenia bankowego. Jest to tym silniejsze, im respondent jest młodszy, lepiej wykształcony i w im większej mieszka miejscowości. Osoby niekorzystające z chwilówek uzasadniają swoje decyzje przede wszystkim wysokimi kosztami obsługi kredytu, jednak więcej niż jedna czwarta ocenia działalność firm pożyczkowych jako oszustwo (dwukrotnie więcej niż wśród klientów tych firm). Stosunek do chwilówek i firm pożyczkowych nie wiąże się istotnie z cechami społeczno-demograficznymi.

Co wynika z powyżej przedstawionych danych? Czego dowiadujemy się o klientach firm pożyczkowych, a tym samym o społeczeństwie? Wraz z upływem czasu zmienia się profil klienta rynku firm pożyczkowych, coraz większym powodzeniem cieszy się sektor *on-line* i trudno się dziwić, skoro ponad 50% pożyczkobiorców stanowią ludzie młodzi, mający pełne kompetencje związane z korzystaniem z mediów elektronicznych. Wzrasta również wysokość zaciąganych pożyczek, co z jednej strony może dziwić w kontekście programu 500+, z drugiej zaś może być tłumaczone zmianą struktury potrzeb. Najważniejszą jednak kwestią jest odpowiedź na pytanie, z jakich powodów ludzie korzystają z tak drogiego produktu finansowego, jakim są chwilówki. Dane uzyskane w trakcie badań przeprowadzonych w 2016 r. wskazują, przypomnijmy, że 44,5% badanych zdecydowało się na wzięcie pożyczki w firmie pożyczkowej, a nie kredytu w banku, z powodu braku zdolności kredytowej, a tym samym braku dostępu do tradycyjnych usług bankowych; 22% jako uzasadnienie podaje brak formalności, fakt, że nie trzeba przedstawiać żadnych dokumentów, takich jak poświadczenie wysokości

zarobków czy stałego zatrudnienia. Dane z 2018 r. wskazują, że 46% badanych, którzy mają zarówno kredyt w banku jak i pożyczkę w firmie pożyczkowej, oraz 32% badanych, którzy mają tylko pożyczkę w firmie pożyczkowej, podaje jako argument zbyt małe zarobki, aby oszczędzać i radzić sobie z nieplanowanymi, znaczącymi bieżącymi wydatkami.

Wszystko wskazuje więc na to, że po chwilówki sięgają najczęściej osoby w złej sytuacji materialnej, które nie mają zdolności kredytowej, a tym samym dostępu do tradycyjnych usług bankowych. Tak więc osoby te są podwójnie wykluczone; zła sytuacja materialna prowadzi do wykluczenia z możliwości korzystania z usług sektora *stricte* bankowego. Ponadto, jak wskazują wyniki badań przeprowadzonych w 2016 roku, zaciągane pożyczki najczęściej służą zaspokajaniu potrzeb podstawowych. Nie może budzić zdziwienia fakt, że najlicniejszą grupę pożyczkobiorców stanowią osoby młode. Przecież właśnie ludzie młodzi często nie mają zdolności kredytowej z powodu niskich dochodów, a prawdopodobnie jeszcze częściej z powodu niemożności spełnienia formalnych warunków koniecznych do uczestnictwa w tradycyjnym systemie bankowym, takich jak stałe zatrudnienie. Tak więc uprawniony wydaje się wniosek, że *gros* klientów firm pożyczkowych to ludzie, których Guy Standing (2014) zalicza do prekariatu. Standing mianem prekariuszy określa ludzi, w których codziennym życiu podstawową kategorią jest niepewność. Może to być niepewność zatrudnienia, niepewność zamieszkania, niepewność otrzymania świadczenia medycznego lub społecznego, niepewność otrzymania dobrej pracy mimo wyższego wykształcenia, ale też niepewność, czy podoła się kosztom utrzymania, czy też spłacie długów. Narzucanie przez system prekariuszom korzystania w sytuacji konieczności z nieporównywalnie droższych produktów finansowych jest nakręcaniem spirali nierówności społecznych.

Zakończenie

Pozabankowy rynek firm pożyczkowych, w tym pożyczek krótkoterminowych, tzw. chwilówek, powinien legalnie funkcjonować na rynku finansowym. Jak podkreśla Elżbieta Mączyńska, możliwość uzyskania chwilówki jest dla ludzi, czy całych gospodarstw domowych o złej kondycji finansowej, jedynym często wyjściem w sytuacji konieczności pozyskania wsparcia finansowego. Z drugiej jednak strony wdrażanie nowych technologii, umożliwiających rozwój tego typu usług finansowych, sprawia, że zarówno osoby fizyczne, jak i podmioty prawne mają niemal nieograniczoną możliwość zadłużania się, także ponad miarę i to bez większych przeszkód. Jest to poważny problem ekonomiczny, społeczny i prawny, a wiele przy tym wskazuje, że problem ten będzie narastał. Jeśli nie będą za tym nadążały interpretacje oraz regulacje prawne, będzie dochodziło do różnego rodzaju nieprawidłowości. Ważna jest przy tym nie tylko litera, ale również duch prawa (Mączyńska 2019). Perspektywy rozwoju rynku pożyczek pozabankowych można określić następująco:

1. Dalsze zwiększanie średniej kwoty pożyczki i wydłużanie średniego okresu spłaty pożyczki w związku z obowiązującymi regulacjami antylichwiarskimi oraz spadek popytu na najniższe pożyczki jako skutek programu 500+.
2. Doskonalenie metod zarządzania ryzykiem kredytowym poprzez coraz powszechniejszy dostęp do danych z Biura Informacji Kredytowej i przekazywanie informacji przez instytucje pożyczkowe do BIK.
3. Transformacja modeli biznesowych instytucji pożyczkowych, w tym w zakresie kanałów dystrybucji, doskonalenia efektywności kosztowej oraz optymalizacji źródeł pozyskiwania środków na działalność pożyczkową z uwzględnieniem ich kosztu. Instytucje pożyczkowe nie mają bowiem dostępu do tanich depozytów, a swoją działalność finansują kapitałem własnym oraz kapitałem obcym w postaci kredytów, pożyczek czy emisji obligacji korporacyjnych.
4. Zidentyfikowana z końcem 2019 r. recesja na rynku pożyczkowym, która miała wiele przyczyn, będzie pogłębiana przez koronakryzys i zaostrzenie w ramach tarczy antykryzysowej regulacji antylichwiarskich w zakresie maksymalnych pozaodsetkowych kosztów kredytu konsumenckiego (MPKK) na okres jednego roku od marca 2020 r.

Bibliografia

- Alińska A. (2018), *Alternatywne finansowe*, CeDeWu, Warszawa.
- Burton D. (2016), *Credit inclusion and the home credit market in post-communist member states of the European Union*, Critical Social Policy.
- Cholewa M. (2018), *Obraz rynku consumer finance w 2018 r.*, Kongres Consumer Finance, 9 grudnia 2018, Warszawa.
- Czechowska I.D. (2014), *Bankowe i pozabankowe źródła finansowania potrzeb konsumentów* w: Urszula Łangowska-Szcześniak, Agnieszka Bobrowska (red.), *Kierunki i determinanty przemian konsumpcji. Aktualne problemy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Czechowska I.D. (2015), *Niebankowe firmy pożyczkowe jako element shadow banking*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 16(8), cz. 3.
- Rozkrut D. (2017), *Zjawiska i procesy kształtujące rozwój społeczeństwa informacyjnego i gospodarki cyfrowej w Polsce* w: K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *E-obywatel. E-sprawiedliwość. E-usługi*, C.H. Beck, Warszawa.
- Domańska-Szaruga B. (2015), *Rynek firm pożyczkowych w Polsce i propozycje jego uregulowania* w: J. Ostaszewski (red.), *O nowy ład finansowy w Polsce. Dla animatorów życia gospodarczego*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Domańska-Szaruga B. (2016), *Bezpieczeństwo nieprofesjonalnych uczestników rynku pożyczek konsumenckich* w: K. Raczkowski, S. Wojciechowska-Filipek (red.), *Wymiary zarządzania ryzykiem w obrocie gospodarczym*, CeDeWu, Warszawa.
- Faherty M., McCarthy O., Byrne N. (2017), *Interest Rate Restrictions on Credit for Low-income Borrowers*, Centre for Co-operative Studies, University College Cork on behalf of the Social Finance Foundation, December.
- Gębski Ł. (2018), *Skuteczność administracyjnej regulacji cen kredytów konsumenckich w obszarze shadow banking w świetle doświadczeń polskich i międzynarodowych*, „Studia z Polityki Publicznej” 1.

- Jakubowska-Branicka I., Grochowski M. (2019), *Economic exclusion as a cascade exclusion predictor. Case study of loan companies in Poland*, „Polisch Sociological Review”.
- Klimontowicz M., Harasim J. (2015), *Tendencje rozwojowe na rynku alternatywnych instrumentów finansowych*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia*, 49(4).
- Koćwin J. (2016), *Sytuacja konsumenta na rynku szarej bankowości*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 451.
- Kolasińska E. (2012), *Świadomość odpowiedzialnego pożyczania*, „Prakseologia” 152.
- Kościński L., Papliński M. (2018), *Podmioty udzielające pożyczki pozabankowe w Polsce w kontekście prawnych ograniczeń działalności nakładanych na maksymalne poziomy pobieranych prowizji*, „Systemy Logistyczne Wojsk” 49.
- KRD (2019), *Półtora miliarda w niespłaconych pożyczkach*, 18 luty, <https://krd.pl/Centrum-prasowe/Informacje-prasowe/2019/Poltora-miliarda-w-niespłaconych-pożyczkach>
- Kurzępa-Dedo K., Gemzik-Salwach A. (2018a), *Ustawa antylichwiarska a zmiany na rynku instytucji pożyczkowych – wybrane zagadnienia. Część 1*, „Humanities and Social Sciences”, tom 23 (XXIII), 25(2), s. 149–172.
- Kurzępa-Dedo K., Gemzik-Salwach A. (2018b), *Ustawa antylichwiarska a zmiany na rynku instytucji pożyczkowych – wybrane zagadnienia. Część 2*, „Humanities and Social Sciences”, tom 23 (XXIII), 25(3).
- Kurzępa-Depo D. (2017), *Ochrona prawa klientów instytucji pożyczkowych w obszarze zawierania umów na przykładzie niedozwolonych postanowień umownych*, A. Gemzik-Salwach (red.), *Klienci instytucji pożyczkowych i ich ochrona*, CeDeWu, Warszawa.
- Łętowska E. (2019), *Prawo – miecz czy tarcza? Czyli o rozterkach prawoznawstwa*, w: J. Hołówa, B. Dziobkowski (red.), *Filozofia prawa. Normy i fakty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Łosiewicz-Dniestrzańska E., Nosowski A. (2016), *Identification of Critical Success Factors in Short-term Lender Companies in Poland – a Business Model Analysis*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 316.
- Mączyńska E. (2019), *Dlaczego paraformalność działa?*, Konferencja „Rynek Firm pożyczkowych w Polsce. Teoria i praktyka”, organizator ISNS UW pod patronatem PTE, Warszawa, 10 maja 2019 r. (Relacja z konferencji), w: *Biuletyn PTE* 2(85).
- Nowak P. (2019), *Ochrona konsumenta przez ustawowe limitowanie opłat kredytowych*, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 1.
- Ofiarski Z. (2019), *Rejestr instytucji pożyczkowych – prawny instrument poprawy bezpieczeństwa na rynku pożyczek konsumenckich*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 6.
- Opolski K., Gemzik-Salwach A., Dwórzniak M., Podleśna M., Wais K., Zapadka P. (2015), *Sektor shadow banking w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
- Palczna M. (2018), *Problem nieetycznych zachowań na rynku niebankowych kredytów konsumenckich*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 109.
- Roter A. (2017), *Consumer finance w ofensywie*, <https://loan-magazine.pl/consumer-finance-w-ofensywie/> (dostęp 30.12. 2017)
- Rutkowska-Tomaszewska E., Palczna M. (2018), *Idea odpowiedzialnego kredytowania na rynku nie-bankowych kredytów konsumenckich w Polsce*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 6(7).
- Rynek pożyczek konsumenckich 2019*, Analiza ekspercka Instytutu Staszica, Warszawa, marzec.

- Sektor instytucji pożyczkowych w Polsce. Raport z badania ankietowego za lata 2008–2018*, KPF, Gdańsk 2019.
- Standing G. (2014), *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Solarz M. (2014), *Odpowiedzialne decyzje pożyczkowe jako instrument inkluzji finansowej*, „Studia Ekonomiczne” 198.
- Spółeczeństwo informacyjne w Polsce za lata 2012–2018*, GUS.
- Szelągowska A. (2015a), *Determinanty rozwoju rynku firm pożyczkowych w Polsce*, „Studia BAS” 2.
- Szelągowska A. (2015b), *Rynek pożyczek pozabankowych w Polsce w świetle polityki niskich stóp procentowych banku centralnego*, „Studia i Prace” 3.
- Szpringer W. (2009), *Spółeczna odpowiedzialność banków: Między ochroną konsumenta a osłoną socjalną*, Oficyna Wolters kluwer business, Warszawa.
- Wachnicka A. (2019a), *Nowe technologie na rynku kredytów konsumenckich, ze szczególnym uwzględnieniem pożyczek pozabankowych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 6.
- Wachnicka A. (2019b), *Usługi finansowe w dobie cyfryzacji – aspekty prawne a tendencje socjodemograficzne*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 4.
- Waliszewski K. (2017), *Rynek pozabankowych pożyczek konsumenckich w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
- Waliszewski K. (2020), *Determinanty recesji na rynku pożyczek pozabankowych w Polsce*, „Finanse i prawo finansowe” 2.

DETERMINANTY ROZWOJU RYNKU POŻYCZEK POZABANKOWYCH W POLSCE – PERSPEKTYWA EKONOMICZNA, REGULACYJNA, TECHNOLOGICZNA I SOCJOLOGICZNA

Streszczenie

Opierając się na badaniach wtórnych i pierwotnych dokonano charakterystyki determinant rozwoju rynku pożyczek pozabankowych w Polsce z perspektywy ekonomicznej, regulacyjnej, technologicznej i socjologicznej. Determinanty te wpływają na zmianę modelu instytucji pożyczkowej z uwzględnieniem średniej kwoty pożyczki, kanału dystrybucji i profilu finalnego nabywcy. Od 2015 r. sektor pożyczkowy w Polsce, początkowo zupełnie nieuregulowany systemem prawnym, jest obecnie prawnie uregulowany przepisami w znacznym stopniu ograniczającymi początkowo stosowane lichwiarskie praktyki, a także jest poddany nadzorowi ze strony Komisji Nadzoru Finansowego, która od 2017 r. prowadzi publiczny rejestr instytucji pożyczkowych. Klienci zaciągający pożyczki pozabankowe są wykluczeni kaskadowo, a ich zadłużenie pożyczkowe wynika najczęściej z przymusu ekonomicznego. Zapowiedziane zaostrzenie przepisów antylichwiarskich może doprowadzić do całkowitego zaniku tego sektora, przez to obecni jego klienci będą zmuszeni skorzystać z oferty pożyczek w szarej strefie (podziemiu pożyczkowym), gdzie nie obowiązują żadne przepisy prawne i reguły.

Słowa kluczowe: pożyczki pozabankowe, kredyt konsumencki, ochrona konsumenta

JEL: D18, G23, G51

DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF THE NON-BANK LOANS MARKET IN POLAND – ECONOMIC, REGULATING, TECHNOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Summary

Based on secondary and primary research, the determinants of the development of the non-bank loan market in Poland were characterized from an economic and sociological perspective. These determinants influence the change of the lending institution model, taking into account the average loan amount, distribution channel and final buyer profile. From 2015, the loan sector, which was initially completely unregulated by the legal system, is currently legally regulated by provisions that significantly restrict usury practices initially used, and is also supervised by the Polish Financial Supervision Authority, which has kept a public register of loan institutions since 2017. Clients taking out non-bank loans are cascaded excluded, and their loan debt is usually due to economic constraint. The announced tightening of anti-usury laws may lead to the complete disappearance of this sector, which means that its current customers will be forced to take advantage of the loan offer in the gray area (loan underground), where no legal regulations or rules apply.

Keywords: non-bank loans, consumer credit, consumer protection

JEL: D18, G23, G51

ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА НЕБАНКОВСКИХ ССУД В ПОЛЬШЕ – ЭКОНОМИЧЕСКИЕ, РЕГУЛЯЦИОННЫЕ, ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Резюме

Опираясь на вторичные и первичные исследования, авторы статьи составили характеристику детерминант развития рынка небанковских ссуд в Польше в экономическом, регуляционном, технологическом и социологическом аспекте. Эти детерминанты влияют на изменение модели ссудных институтов в зависимости от среднего размера ссуды, канала дистрибуции и профиля конечного покупателя. В 2015 году сектор ссуд в Польше, ранее не урегулированный правовой системой, был юридически оформлен посредством правил, ограничивающих ростовщические практики, наблюдаемые ранее и стал подвергаться надзору со стороны Комиссии финансового контроля, которая начиная с 2017 г. ведет публичный реестр ссудных организаций. Клиенты небанковских ссудных организаций являются специфической группой, а их задолженность по ссудам вытекает чаще всего из их безвыходного финансового положения. Ужесточение анти ростовщических правил может привести к полному исчезновению этого сектора, а его нынешним клиентам придется пользоваться подпольными конторами, на которые не распространяются никакие законы.

Ключевые слова: небанковские ссуды, потребительский кредит, защита потребителя

JEL: D18, G23, G51